

ІДЕЙНИЙ ЗАПОВІТ ФРАНКА

Баган Олег. Іван Франко: інтерпретації. – Дрогобич, 2015. – 184 с.

Нова книжка Олега Багана "Іван Франко: інтерпретації" стала своєрідним "підсумковим звітом" цього самобутнього науковця за певний період студій у царині франкознавства. Нагадаю, що О. Баган розпочав свою наукову кар'єру також із книжки про І. Франка ще 1991 р., й вона мала назву "Іван Франко і теперішнє становище нації" (Дрогобич: ВФ "Відродження"). Тоді молодий вчений і публіцист відважився поставити низку кардинальних проблем перед франкознавством, яке щойно вилонювалося з тісних лещат радянської ідеологічної цензури. Він наголосив на кількох творах у спадщині І. Франка, які, зрозуміло, були заборонені в СРСР і в яких звучала переконлива критика марксизму і ширше – усього світоглядного соціалізму. Дослідник загострив питання про нереалістичний теоретичний тип мислення в естетичних студіях І. Франка пізнього періоду творчості, що тоді було цілком новаторською тезою; навіть більше, автор уперше у франкознавстві заговорив про подолання Франком власного позитивістського (тобто раціоналістичного) філософського мислення. На прикладі філософського діалогу "На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901" О. Баган, також уперше в українському літературознавстві, озвучив світоглядну тенденцію мислителя до ідей консерватизму (стаття "Консерватизм, або Несподіваний Іван Франко").

Зауважу, що ідеї О. Багана натоді були настільки революційними у франкознавстві, що на книжку молодого науковця із провінції просто побоювалися посилатися. Лише згодом літературознавці застосували концептуальні, переосмислювані думки вченого у підручнику для університетів "Історія української літератури ХІХ ст.: 70-і – 90-і рр." / За ред. О. Гнідан (К.: Либідь, 2003).

Щодо публіцистики важливим у збірнику О. Багана було те, що він запропонував цілісну систему для актуалізаційного прочитання політико-філософської спадщини І. Франка, яку так цинічно перекинула радянська наука, роблячи з митця "інтернаціоналіста", "атеїста" тощо. До речі, О. Баган тоді вперше сформулював тезу про імпульси ідейного вольового націоналізму у пізніших статтях І. Франка, що ґрунтовно змінювало погляд на місце Каменяра в історії розвитку української політичної думки.

Рецензована книжка містить студії автора у трьох основних напрямках: світоглядна еволюція І. Франка, компаративістичні аспекти його художньої творчості, проблематика викладання Франкових творів у школі. Центральною тезою першого розділу книжки виступає ствердження-обґрунтування того, що у світоглядній еволюції нашого класика треба вирізнити саме 1895-й рік як переломний, такий, що відкриває нові шляхи в його духовно-ідейному зростанні. Зазначу: це положення О. Багана уже увійшло в академічну науку, і воно, як мені відомо, буде відображене у відповідному розділі 12-томної "Історії української літератури", над якою нині працює Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Саме 1895 р. І. Франко, на думку дослідника, почав кардинально й різко критикувати соціалістичні теорії, до яких перед тим ставився з пієтетом; від цього року в його публіцистиці дедалі твердіше

й наступальніше з'являються нотки й заклики до завзятої національної боротьби, до формування активістичного світогляду в українстві, аж до наскрізь героїчного вірша "Конкістадори" (1904); 1895 р. І. Франко пише свій перший неоромантичний художній твір – п'єсу "Сон князя Святослава", і відтоді неоромантично-модерністські струмені в його творчості лише наростатимуть. О. Баган пояснює переломність 1895-го року трьома об'єктивними чинниками: у 1895 р. помер М. Драгоманов, довголітній кумир і авторитет для І. Франка, ліберал і соціаліст, який десятиліття тяжів над письменником зі своєю догматикою прогресизму, раціоналізму й гуманізму; це сковувало творчий потенціал великого галичанина, заважало йому здійснити потрібні ідейні кроки в бік до філософії ірраціоналізму, традиціоналізму й націоналізму; на цей рік загострилися конфлікти І. Франка з польськими громадськими діячами й культурниками, на порозуміння з якими останні 10 років він сподівався, співпрацюючи в польськомовному львівському часопису "Kurjer lwowski": публіцист нарешті збагнув, що, попри декларації про "солідарність" і "спільні соціалістичні та ліберальні інтереси" польських та українських демократів, у вирішальні моменти історії польські діячі керуються чіткими національними принципами і зміцнюють свою гегемонію над українцями; об'єктивно в 1890-і рр. І. Франко щораз більше переймався ідеями ідеалістичної філософії, яка наростала в Європі, від Ф. Ніцше до Г. Чемберлена, і котру він раніше як раціоналіст-соціаліст зневажав (наприклад, відома низка іронічних висловлювань нашого класика про філософію А. Шопенгавера й Е. Гартмана). Усе це змінило українського мислителя й поступово сформувало в нього ідеалістично-національний світогляд.

Використовуючи глибокі спостереження над ідейною еволюцією І. Франка Д. Донцова та Є. Маланюка, О. Баган малює драматичну картину пошуків та борінь (часто із самим собою) діяча, який пережив у своєму світогляді надзвичайно складну історію змагань

"між раціоналізмом і християнізмом". Це внутрішнє протиставлення, яке відбиває і складнощі становлення цілої української модерної культури у другій половині XIX ст., є одним із найцікавіших моментів в українській гуманітаристиці. Адже й сьогодні з'являються дослідники й розвідки, котрі намагаються якось принизити, маргіналізувати І. Франка, власне, за його карколомні ідейні пошуки між матеріалізмом, атеїзмом та релігійністю, креаціонізмом. Натомість О. Баган показує І. Франка не як вузького догматика (таким був, скажімо, його довголітній друг і соратник у громадянських змаганнях М. Павлик), а як мислителя щирого, прометеївського формату, котрий духово горів, аби світити для інших.

Особливо актуальна студія "Проблема Росії для українського національного руху: погляд Івана Франка", у якій зроблено спробу систематизації думок письменника щодо Росії як імперії і понадчасового чинника впливу на Україну. Тут наведемо лише висновок: "І. Франко виявив головну прикмету всіх провідників російського імперіалізму: зливати різні течії і особливості російської культури в одну суміш і штучно роздмухувати навколо цього "ідеологію" "винятковості" всього російського. У галицьких москвофілів це виглядало так: "...отсе все – і романтичний республіканізм Рилєєва, і безпомічний гуманізм Пушкіна і Лермонтова, і трохи містичне народництво Герцена, і соціалістичний радикалізм Чернишевського, і реакційний аскетизм Достоєвського і Толстого –... зливає в один ківш і видає за "ідею руського народу" (84) (остання цитата із Франкової статті "Ідеї" й ідеали галицької москвофільської молодіжі").

Загалом можна сказати, що на сьогодні Олег Баган, котрий, як відомо, активно виступає і як політолог та ідеолог правого спрямування, визрів на одного з найцікавіших і найпродуктивніших інтерпретаторів саме політичного, ідеологічного складника у спадщині І. Франка. Тому очевидно, що запропонована книжка стане добрим стимулом для сучасників глибше зрозуміти ідейні заповіді Каменяря.

Оригінальні аспекти знайшов автор і в темі міжлітературних впливів, які

виявляються в доробку письменника. Так, науковець (знову вперше в літературознавстві) розпрацював тему впливу творчості визначного польського прозаїка-реаліста Б. Пруса, зокрема його роману “Лялька”, на прозу українського класика, – власне, на його найкращий роман “Перехресні стежки”, який в останні десятиліття увійшов до нашої шкільної програми, а тепер чомусь із неї вилучений. Зауважу: це прочитання перегуку геніїв в О. Багана вийшло повчальним, навіть філософським, бо науковець на прикладі двох визначних романів дав цікаве тлумачення морально-інтелектуальних устремлень цілої епохи позитивізму.

Подібне прочитання бачимо й у студії, присвяченій проблемі ставлення І. Франка до Модернізму. Ця тема також відома більшості українців через Франків вірш “Декадент”, яким він обурено відповів В. Щурату. О. Баган доводить: ця різка відповідь була зумовлена не так тим, що критик назвав поета декадентом за збірку “Зів’яле листя”, як його образою за знецінення Щуратом Франкових ранніх прозових творів. Уже в радянський час навколо цього конфлікту було розбудовано великий міф про нібито підлий напад злого “буржуазного націоналіста” на видатного митця, що явно розходилося із правдою: означенням “декадент” Щурат робив комплімент Франкові, адже ця стилістика була тоді останньою французькою літературною модою.

Однак студія О. Багана про основи стилю й епохи Модернізму найбільше цікава не тим. Насамперед це оригінальне переосмислення світоглядних та інтелектуально-ціннісних джерел та основ Модернізму як великого культурного стилю, це продуктивна полеміка з дослідниками українського літературного Модернізму Г. Грабовичем, С. Павличко та ін., це критика загрозливих і деструктивних інтенцій Модернізму як усе-таки явища безтрадиційного, раціоналістичного, на що, здається, досі не наважився ніхто в сучасній українській науці.

Кілька концептуальних штрихів до переосмислення теми “Франко в школі” науковець зробив, виходячи зі своєї методичної засади уважного стеження за світоглядною еволюцією Каменяря.

Зокрема, він радить учителям чітко пояснити школярам кардинальні зміни в поглядах Франка і їхні причини – і тоді не буде суперечності, коли зіставлятимуться часто відмінні за внутрішнім наповненням твори й думки письменника, наприклад, соціаліста раннього періоду літературної діяльності та націоналіста-неоромантика в останні роки життя. Школярі повинні запам’ятати три головні ідейні етапи розвитку І. Франка: *соціалістичний, позитивістський і національно-волютаристський*. У ці періоди в нього були цілком різні ідеали, і він по-різному розумів засоби досягнення національної свободи: спочатку вірив, що лише матеріальне визволяє людину, потім – що найважливішим для неї є наука, а врешті збагнув: нація зростає тільки тоді, коли має сильну волю, характер і велику віру у своє покликання створити власний самобутній світ.

О. Баган обґрунтовує потребу вивчення новели “На дні” у школі, бо, на його переконання, ніхто так повно в українській літературі, як І. Франко, не виразив естетики натуралізму, а цей стиль мусить бути представлений у програмі; потребу ширшого ознайомлення школярів із пізньою філософською лірикою Франка-неокласика, по суті.

Як бачимо, ця порівняно невелика книжка містить цілий простір переосмислення глобальних проблем у нашому сприйнятті І. Франка. Дрогобицький науковець добирає дуже промовисті, глибокі й оригінальні думки письменника й національного мислителя, аргументуючи власні трактування, і цим створює напружену і драматичну, осягальну й повчальну картину інтелектуальних борінь генія. Тому книжка читається як науковий, філософський, культурософський, можна сказати, по-платонівськи піднесений, діалог про вічне і прекрасне.

Своєю франкознавчою працею Олег Баган продовжив світлі традиції кафедри української літератури Дрогобицького педуніверситету, які ще зовсім недавно творили його прекрасні вчителі-франкознавці – професори Зенон Гузар і Адам Войтюк. Від першого науковець перейняв уміння вчуватися в нюанси художнього слова, у красу літературного жесту, від другого – уважність до теоретичних роздумів

письменника, широту бачення культурної проблематики. І це показово: *кожна кафедра має бути школою*.

Свою книжку вчений присвятив матері Любомирі, яка народилася біля рідного села Івана Франка – Нагуєвичів і, напевно, запалила першу іскрину пошани до духу генія

й у нього. І цей жест символічний: у певний момент життя треба вміти “зачаруватися”, як казала українська письменниця-філософ Дарія Віконська, загорітися, щоб збагнути для себе щось таке глибоке й невимовне, як талант Івана Франка.

Отримано 18 липня 2015 р.

*Ігор Набитович
м. Люблін, Польща*